

projekt: Vzdělávání napříč KHK

FUNKČNÍ GRAMOTNOST

autorka

PhDr. Renáta Ševčíková

žadatel

Českomoravská vzdělávací, s.r.o.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt: Vzdělávání napříč KHK

Funkční gramotnost

Autorka: PhDr. Renáta Ševčíková

Žadatel: Českomoravská vzdělávací, s.r.o.

Obsah:

Úvod

1. Východiska
2. Terminologie pojmu gramotnost
3. Vymezení funkční gramotnosti
4. Čtenářská gramotnost
5. Matematická gramotnost
6. ICT gramotnost
7. Sociální gramotnost
8. Mediální gramotnost
9. Finanční gramotnost

Použitá literatura a internetové adresy

Úvod

Pojem gramotnost není dosud jasně vymezen a definován, proto panuje v této oblasti u pedagogické veřejnosti nejasnost. Pojem gramotnost např. není obsažen ve školském zákoně, není pojmenován v základních školských dokumentech, dokumenty týkající se rámcových vzdělávacích programů tento pojem neobsahují. Rámcové vzdělávací programy nepoužívají pojem gramotnost, vyjadřují se však k jejich obsahové náplni v rámci vzdělávacích oblastí. Přesto se v pedagogické praxi tento pojem stále více užívá a uvádí se často na stránkách odborné literatury a časopisů.

Mým cílem je: podat Vám základní informace a orientaci v aktuální a složité problematice gramotností.

Vaším cílem je: získat orientaci v problematice gramotností a uvědomit si potřebné kroky k jejich rozvíjení u žáků při vzdělávání.

Hlavní pozornost bude věnována především **aktuálním funkčním gramotnostem** v současném vzdělávacím systému ČR.

Budou především vymezeny **pojmy**, uvedeny **aktuální požadavky na gramotnosti** a **uvedeny některé inspirace pro výuku.**

Osnova:

- Východiska
- Pojem gramotnost a funkční gramotnost
- Čtenářská gramotnost
- Matematická gramotnost
- Další gramotnosti

1. Východiska

a) Mezinárodní výzkum funkční gramotnosti dospělých SIALS (Second International Adult Literacy Survey) probíhal od ledna 1997 do prosince 1998 a jeho výsledkem pro nás bylo toto: „Ve srovnání se světem jsme dopadli nejhůře v literární gramotnosti.“

Náš **největší handicap** spočívá v aktivním přístupu k informacím, tj. ve schopnosti člověka informace vyhledávat, třídít, zobecňovat a kombinovat, spíše než poskytnutou informaci použít. Čím vyššího vzdělání respondenti dosáhli, tím hůře si ve srovnání se světem vedli.

b) Ukázka z internetového článku v současné době:

„Mezinárodní průzkum vědomostí žáků čtvrtých tříd z minulého roku poukázal na několik fenoménů. Tím nejvýznamnějším je bezpochyby fakt, že se žáci v mnoha ohledech zlepšili. Průzkum se ale zabýval i přístupem učitelů a rodičů a naznačil tak vysvětlení pozitivního trendu.

Jak už Právo dříve informovalo, čtvrtáci bodovali ve všech zkoumaných disciplínách, tedy ve čtenářské gramotnosti, matematice i v přírodních vědách.

Matematiku a přírodovědné obory mapovala agentura TIMSS mezi 51 zeměmi EU, OECD, Asie a Ruska. Při srovnání výsledků matematických testů z roku 2011 a z roku 1995 se sice české děti v matematice zhoršily, a to nejvíce ze všech zemí, nicméně ve srovnání s průzkumem z roku 2007 se jedná o skokové zlepšení. Před pěti lety došlo k výraznému propadu pod světový průměr, nyní se ale čtvrtáci vrátili nad průměr a zauímají 22. místo.

K podobnému, i když ne tak markantnímu vývoji došlo také v případě přírodovědných oborů. V roce 1995 byli čeští žáci na světové špici, v roce 2007 se propadli na 16. místo, ale nyní jsou opět mezi nejlepšími – na 8. místě.

Do průzkumu agentury PIRLS se ČR zapojila dvakrát, loni a v roce 2001. Ukázalo se, že u českých čtvrtáků došlo za deset let k mírnému zlepšení ve schopnostech porozumět textu, za což patří čtvrtákům 14. místo mezi 45 státy.

Podobné výsledky potvrzují i testy společnosti SCIO. Podle jejího šéfa Ondřeje Šteffla dětem stouplo skóre i v obecných studijních předpokladech, což je jakási obdoba IQ testu, takže jsou obecně chytřejší.

„Nejsou to výsledky žádných krátkodobých opatření, ale výsledky dobré práce našich učitelů. A také potvrzují, že si školy zvykly na systém rámcových vzdělávacích programů,“ prohlásil ministr školství Petr Fiala. Úspěch ve čtenářské gramotnosti pak dovysvětlil tím, že školy se v posledních letech na tuto disciplínu zaměřily.“

Důsledkem mezinárodního testování a dosažených výsledků našich žáků je zadání MŠMT ČR pro Českou školní inspekci. Všechny tyto úkoly v oblasti gramotností jsou obsaženy v Plánu hlavních úkolů ČŠI pro školní rok a v materiálu Kritéria hodnocení škol pro školní rok.

Viz webová stránka ČŠI: www.csicr.cz

2. Terminologie pojmu gramotnost

Co je vlastně gramotnost?

Dříve byl pojem gramotnost spojován s člověkem, který **uměl číst a psát**. Negramotnost nebo analfabetismus znamená neschopnost číst a psát.

S rozvojem vzdělanosti se gramotnost začala považovat za samozřejmost a slovo gramotnost byla spojována se vzdělaností. Koncept funkční gramotnosti se rozvíjí od 50. let 20. století a ovlivnil pojetí výchovy a vzdělávání zejména v Americe, Evropě a Austrálii.

Termín gramotnost vyjadřuje požadavky společnosti na **kompetentnost** (na vytvořené a naučené schopnosti) jedince a tyto požadavky se v proměnách času mění.

V současné době je kladen samozřejmě vyšší nárok na využití získaných dovedností, tento pojem se vnímá šířeji a označuje se jako funkční gramotnost. Tak byly vytvořeny **nové významy** tohoto pojmu.

Tři složky **funkční** gramotnosti – literární, dokumentová, numerická.

Další druhy gramotností - informační, cizojazyčná, čtenářská, matematická, přírodovědná, sociální, finanční, mediální, občanská, ekonomická, počítačová.

Širší vymezení pojmu gramotnost:

Znalosti, dovednosti a postoje, kompetence, které jsou potřebné k plnému zapojení a účasti člověka v hospodářském, společenském a kulturním životě společnosti, ve kterém žije.

Označení určitého způsobu chování, jmenovitě schopnost rozumět tištěným informacím a využívat je v každodenních činnostech, v osobním životě, v zaměstnání a v komunitě k tomu, aby jednotlivec dosáhl svých cílů, rozvinul svoje znalosti a potenciál.

V užším pojetí jsou to schopnosti, znalosti a dovednosti potřebné k úspěšnému vykonávání pracovní činnosti (funkce), tzn. v přeneseném významu gramotnost konkrétní schopnost či dovednost pro určitou činnost.

3. Vymezení funkční gramotnosti

FUNKČNÍ GRAMOTNOST – na rozdíl od gramotnosti v obvyklém významu znamená vybavenost člověka pro realizaci různých aktivit potřebných pro život v současné civilizaci.

Opakem je funkční negramotnost. Míra funkční gramotnosti je důležitým ukazatelem úrovně společnosti.

V moderním pojetí je funkční gramotnost charakterizována jako „*postačující úroveň kvality znalostí, schopností, hodnotových postojů a dalších osobnostních charakteristik, která se požaduje na plné zapojení se dospělého do hospodářského sociálního a kulturního života dané společnosti, na plnění pracovních funkcí i funkcí mimopracovních sociálních rolí a životních aktivit*“ (Švec, 2002, s. 212).

4. Čtenářská gramotnost

Čtenářská gramotnost je celoživotně se rozvíjející vybavenost člověka vědomostmi, dovednostmi, schopnostmi, postoji a hodnotami potřebnými pro užívání všech druhů textů v různých individuálních i sociálních kontextech.

Dokumentová gramotnost je schopnost nalézt a porozumět informacím obsaženým v konkrétním dokumentu a na tyto informace adekvátně reagovat.

- schopnost nalézt a porozumět informacím z textů, které nejsou určeny jako primární informační zdroje (texty v novinách – úvodníky, komentáře, eseje, texty v časopisech, publikacích apod.)
- umět si vybrat z textu podstatné
- porozumět těmto informacím a umět s nimi správným způsobem nakládat
- umět vytvářet srozumitelné texty a další informační zdroje

Sledované a případně také hodnocené dovednosti u žáků

- vybírá si k četbě vlastní knihu
- tiše čte po celou stanovenou dobu
- žák vyhledává informace k určitému úkolu
- vystihne hlavní myšlenku příběhu
- vyjadřuje, co se mu na textu líbí a proč, a co se mu nelíbí a proč
- dodrží při shrnutí logický sled informací nebo myšlenek

Díličí hodnocené roviny čtenářské gramotnosti:

- Vztah ke čtení – potěšení z četby a vnitřní potřeba číst
- Doslovné porozumění – porozumění na doslovné úrovni
- Vysuzování a hodnocení – vyvozování závěrů a kritické hodnocení z různých hledisek
- Dovednost reflektovat vlastní čtení, volit texty, vyhodnocovat vlastní porozumění a volit strategie
- Sdílení – prožitků, porozumívání a pochopení s dalšími čtenáři
- Aplikace – užití k vlastnímu rozvoji a v dalším životě

Zjištění v oblasti čtenářské gramotnosti ve školách z tematické inspekce ČŠI:

„Žáci téměř vůbec nečtou a někteří mají dokonce i na střední škole problém číst nahlas. Vyplyvá to z dotazníkového šetření, které proběhlo na jaře 2010 na pilotních školách zapojených do projektu Kurikulum S - Podpora plošného zavádění školních vzdělávacích programů v odborném vzdělávání.“

Řešení

Dotázaní pedagogové se proto snaží ve výuce jak v maturitních oborech, tak i v oborech s výučním listem, vzbudit u žáků zájem o četbu a o získání nových informací a rozvíjet tak

jejich čtenářskou gramotnost, komunikativnost i schopnost vyjadřovat se a prezentovat své názory.

Pro rozvoj čtenářské gramotnosti žáků je velmi důležitý osobní příklad učitele a jeho doporučení žákům, co zajímavého četl. Žáci mají možnost využít služeb školní knihovny, školního informačního centra a půjčit si odborné časopisy a literaturu a v rámci výuky také navštěvují městské a jiné knihovny. Čtenářskou gramotnost i nadále velmi ovlivňuje internet, který se dá podle učitelů při promyšleném postupu využít i pro její rozvoj.

Čtenářská gramotnost žáků odborné školy spočívá mimo jiné v práci s odborným textem a schopnosti porozumět mu. Získané poznatky se musí žáci naučit využívat a ověřovat je v praxi.

Rozvoj čtenářské gramotnosti v odborných předmětech má velký význam zejména proto, že se dotýčný potřebuje něco dozvědět.

Žáci např. vyhledávají informace přímo v učebních textech, zákonech nebo na internetu, zpracovávají seminární práce a referáty na odborné téma, které pak přednášejí.

Při práci s odborným tiskem je pedagogové vedou k porozumění textu a nalezení hlavní myšlenky tak, aby byli schopni vysvětlit podstatu článků a vyvodit závěr.

Inspirace do výuky

Při výuce je třeba: klást důraz na to, aby žáci komentovali své postupy a aby dokázali vyjádřit své názory a nápady.

Žáky je třeba vést k tomu, aby se uměli vyjadřovat i v jiných předmětech, např. aby i v hodinách matematiky komentovali nahlas postup řešení a výpočtu při počítání před tabulí.

Učitel by se měl zaměřit na to, aby v určitých situacích nejednal (nemluvil) za žáky, dal jim prostor se projevit a diskutovat.

např. při problémovém vyučování, brainstormingu, obhajobě projektů, ročníkových a seminárních prací a diskuzích. Některé školy zařadily do učebních plánů předmět efektivní komunikace, např. v rámci předmětu český jazyk a literatura. Žáci se tu učí verbální i nonverbální komunikaci, základům řečnických dovedností nebo zvládnutí některých komunikačních situací.

Jak přimět žáky číst

V českém jazyce a literatuře dostávají žáci maturitních oborů často za úkol prostudovat různé texty z učebnic, knih, internetu a odborných časopisů.

Vyučující nechávají žáky někdy i číst nahlas, což některým stále činí potíže, jindy si čtou text samostatně.

Texty následně zpracovávají, někdy formou domácích úkolů, zapíší nejdůležitější myšlenky a hledají odpovědi na otázky.

Na tomto základě pak píší slohové práce a diskutují o textu.

Někdy si také vyberou nebo dostanou role postav z textu a musí jednat jako ony.

Na některých školách si žáci vedou čtenářské deníky.

5. Matematická gramotnost

Téměř polovina Britů ovládá počty způsobem, který odpovídá znalostem žáků pátých tříd v Česku. Popřípadě jsou na tom ještě hůře. Na základě výzkumů matematické gramotnosti obyvatel Spojeného království o tom informoval list The Daily Telegraph. Podle listu mají Britové problémy při nejjednodušších početních úkonech, jako je přepočítání peněz v obchodě.

Jednoduchá definice matematické gramotnosti zdůrazňující funkční aspekt:

Matematická gramotnost je schopnost či kompetence jednotlivce užívat matematiku (matematické poznání) praktickým, funkčním způsobem ve svém životě.

Matematická gramotnost je schopnost jedince poznat a pochopit roli, kterou hraje matematika ve světě, dělat dobře podložené úsudky a proniknout do matematiky tak, aby splňovala jeho životní potřeby jako tvořivého, zainteresovaného a přemýšlivého občana.

Z čeho se skládá matematická gramotnost?

- schopnost pracovat s číselnými údaji
- schopnost správně aplikovat matematické operace
- schopnost správně interpretovat výsledky provedených operací

Sledované oblasti dovedností u žáků:

- Užívání matematiky v různých situacích
- Sledovat a hodnotit řetězce matematických argumentů
- Vyjadřovat se srozumitelně a jasně k matematickým problémům
- Porozumět matematickým modelům a užít je v reálné situaci
- Užívání pomůcek a nástrojů – včetně výpočetní techniky
- Matematický obsah – umět hodnotit struktury a pojmy – kvantita, prostor a tvar, změna a vztahy, neurčitost
- Vymezování problémů a jejich řešení
- Umět pracovat s diagramy, modely, s grafy apod.

Na rozdíl od ostatních se s pojmem matematická gramotnost v RVP ZV setkáme, a to ve vzdělávací oblasti „Matematika a její aplikace“. V různé míře se zde objevují všechny **složky a kompetence matematické gramotnosti:**

- Čísla a početní operace
- Závislosti, vztahy a práce s daty
- Geometrie v rovině a v prostoru
- Nestandardní aplikační úlohy a problémy

Závěry tematické inspekce ČŠI k matematické gramotnosti:

„V ČR neexistuje národní strategie rozvoje matematické gramotnosti. V uplynulých třech letech nebyla na centrální úrovni přijata žádná zásadní rozhodnutí.“

Výsledky národního výzkumu (např. Společnost učitelů matematiky, vysoké školy) jsou školám málo přístupné a pro strategické rozhodování je nevyužívá ani státní správa ve školství.

Ve školách bylo přístupováno k matematické gramotnosti nesystémově a školní strategie matematické gramotnosti vycházely především z RVP ZV.

Nejčastěji bylo pedagogickými pracovníky a školami přejímáno pojetí matematické gramotnosti OECD PISA, jehož výsledky jsou díky médiím velmi známé.“

6. ICT gramotnost

Definice:

ICT gramotnost je soubor kompetencí, které jednotlivec potřebuje, aby byl schopen se rozhodnout jak, kdy a proč použít dostupné ICT a poté je účelně použít při řešení různých situací při učení v životě i v měnícím se světě.

RVP ZV přímo neuvádí ICT gramotnost, ICT dovednosti jsou zmíněny v klíčových kompetencích, objevují se v různých oblastech jako dílčí cíle. RVP nezajišťují rovnoměrný a nepřetržitý rozvoj ICT gramotnosti.

Zjištění ČŠI z tematického šetření:

„Vybavení základních škol PC se kvantitativně blíží k evropskému průměru. Klíčovým problémem je, že 44 % PC je starších než 5 let, přičemž téměř 80 % je dokonce starších než 7 let. Katastrofická situace je především u malých škol. Tato PC zpravidla již nedokážou pracovat s moderním programovým vybavením. Jsou vysoce poruchová a provozně nákladnější. Nedostatečné vybavení PC znemožňuje učitelům systematickou přípravu a samotné využití ICT ve výuce. V základních školách chybí interaktivní tabule. Softwarová platforma je zastaralá.“

Většina škol disponuje kvalitativně dostatečným připojením. Platí však za připojení vyšší částky, než jsou aktuálně běžné cenové nabídky. Pouze 10% základních škol nabízí svým žákům možnost připojení vlastního PC do školní sítě. (včetně SŠ)

Díky široké a dostupné nabídce téměř všichni učitelé absolvovali vzdělávání pro základní užívání ICT v práci pedagoga.

V 80 % navštívených hodin nebyly použity žádné prostředky či metody ICT.

Přítom však ze šetření postojů žáků k ICT vyplývá, že 90 % má k této technice kladný vztah.“

7. Sociální gramotnost

Je komplexní gramotnost využívající všech oblastí vzdělávání. Má velký význam pro zapojení člověka do života a práce, pro jeho celoživotní socializaci. Je obsažena ve všech oblastech vzdělávání ve všech RVP.

8. Mediální gramotnost

Mediální komunikace je komplexní sociální jev, odehrávající se ve všech rovinách života společnosti, významně se podílející na jeho podobě a kvalitě. Na dosažení této kompetence se podílí jednak různé tradiční oblasti vzdělávání, jednak některé specializované aktivity,

jež tvoří páteř vlastní mediální výchovy. Poznatky a dovednosti nutné ke zvládnutí mediální komunikace je možné rozdělit podle toho, kterého prvku komunikačního schématu se týkají.

9. Finanční gramotnost

Průzkum (ale i realita) ukázal naléhavou potřebu systematického rozvoje finančního vzdělávání v České republice. Objektivní zhodnocení úrovně znalostí a chování občanů na finančním trhu by mělo přinést měření finanční gramotnosti.

Je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečili sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupovali na trhu finančních produktů a služeb.

Finančně gramotný člověk se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní nebo rodinný rozpočet ... s ohledem na měnící se životní situace.

Složky finanční gramotnosti

Peněžní gramotnost – jsou to kompetence nezbytné pro správu hotovostních i bezhotovostních peněz a transakcí a dále správu nástrojů k tomu určených.

Cenová gramotnost – jsou kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci.

Rozpočtová gramotnost - jsou kompetence nezbytné pro správu osobního nebo rodinného rozpočtu a zvládat různé životní situace z finančního hlediska.

S pojmem finanční gramotnost se přímo v RVP ZV nesetkáme. Je součástí vzdělávacích oblastí: výchova k občanství, člověk a svět práce, matematika a její aplikace, člověk a jeho svět, člověk a společnost. Je součástí průřezového tématu osobnostní a sociální výchova.

Pro zajímavost: R. Kiyosaki definuje termín *finanční nezávislost* jako stav, kdy celkový pasivní příjem člověka překročí jeho celkové náklady. V tu chvíli může odejít ze zaměstnání, aniž by to ovlivnilo jeho životní standard.

Závěr

Po přečtení několika brožur a některých internetových stránek s tematikou jakýchkoliv gramotností si jistě uděláte sami představu o tom, co gramotnosti obsahují, co mohou a nemohou učitelé pro jejich rozvoj ve vzdělávání u žáků udělat.

To byl také záměr této brožury a semináře.

A tak na závěr jednu otázku k zamyšlení pro Vás:

„Která je pro rozvoj člověka v životě zřejmě nejdůležitější?“

Použitá literatura a internetové adresy

Čtenářská gramotnost ve výuce (metodická příručka) – Národní ústav pro vzdělávání, divize VÚP, Praha 2011

Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka – ČŠI Praha, březen 2010

Finanční gramotnost, úlohy a metodika – Ing. Petr Klínský, Ing. Danuše Chromá, Národní ústav pro vzdělávání, Praha 2009

Finanční gramotnost, příklady úloh – PISA 2012

Gramotnosti ve vzdělávání (příručka pro učitele) – kolektiv autorů, VÚP, Praha 2010

Hlavní zjištění výzkumu PISA 2009, Umíme ještě číst? – Jana Palečková, Vladislav Tomášek, Josef Basl, ÚIV, Praha 2010

Jak čtou české děti? - Gabal Analysis & Consulting, 2003 Dostupné z:

WWW:<http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_CTEN_jak_ctou_ceske_deti_strucna_zprava.pdf>

Kudy vede cesta ke čtenáři? Rozvoj dětského čtenářství na druhém stupni základní školy - Irena Věříšová, Květuše Krüger, Eva Bělinová a kolektiv, Praha 2007

Národní strategie finančního vzdělávání – Ministerstvo financí, Praha 2010

Národní zpráva PIRLS 2011 – Iveta Kramplová a kol., Praha 2012

Národní zpráva TIMSS 2011 – Vladislav Tomášek a kol., Praha 2012

Rozvíjíme ICT gramotnost žáků (metodická příručka) - Národní ústav pro vzdělávání, divize VÚP, Praha 2011

Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách - Společný dokument Ministerstva financí ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu ČR vypracovaný na základě usnesení vlády č. 1594 ze dne 7. prosince 2005 aktualizovaná verze

Výroční zpráva ČŠI za školní rok 2010/2011 - IV. Přílohy

Záměr rozvoje čtenářské a matematické gramotnosti v základním vzdělávání - MŠMT, Praha 2012

www.csicr.cz

www.msmt.cz

www.scio.cz

www.vuppraha.cz

www.nuv.cz

<https://cbasq.acer.edu.au/index.php?cmd=cbaItemPreview&unitVersionId=102&item=2>

FUNKČNÍ GRAMOTNOST

autorka: PhDr. Renáta Ševčíková

žadatel: Českomoravská vzdělávací, s.r.o.